

به نام یزدان پاک

همه‌ی سوال‌های

صرف و نحو

(جلد ۱)

۱۳۷۱-۱۳۸۹

تالیف و تدوین
گروه مولفین پردازش

فهرست مطالب

مقدمه

مقدمه تحلیلی

جدول فراوانی موضوعی سوالات کارشناسی ارشد

۷	صرف و نحو
۹	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۷۱	
۱۱	صرف و نحو
۱۳	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۷۲	
۱۵	صرف و نحو
۱۷	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۷۳	
۱۹	صرف و نحو
۲۲	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۷۴	
۲۵	صرف و نحو
۲۷	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۷۵	
۳۰	صرف و نحو
۳۲	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۷۶	
۳۴	صرف و نحو
۳۷	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی آزاد ۱۳۷۶	
۳۹	صرف و نحو
۴۱	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۷۷	
۴۴	صرف و نحو
۴۶	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۷۸	
۴۸	صرف و نحو
۵۰	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۷۹	
۵۲	صرف و نحو
۵۴	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی آزاد ۱۳۷۹	
۵۷	صرف و نحو
۵۹	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۸۰	
۶۱	صرف و نحو
۶۳	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی آزاد ۱۳۸۰	
۶۶	صرف و نحو
۶۸	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۸۱	
۷۰	صرف و نحو
۷۳	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی آزاد ۱۳۸۱	
۷۷	صرف و نحو
۷۹	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۸۲	
۸۱	صرف و نحو

۸۴	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی آزاد ۱۳۸۲
۸۷	صرف و نحو
۸۹	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۸۳
۹۱	صرف و نحو
۹۳	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی آزاد ۱۳۸۳
۹۸	صرف و نحو
۱۰۰	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۸۴
۱۰۲	صرف و نحو
۱۰۴	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی آزاد ۱۳۸۴
۱۰۸	صرف و نحو
۱۱۰	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۸۵
۱۱۲	صرف و نحو
۱۱۴	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی آزاد ۱۳۸۵
۱۱۶	صرف و نحو
۱۱۸	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۸۶
۱۲۰	صرف و نحو
۱۲۲	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی آزاد ۱۳۸۶
۱۲۴	صرف و نحو
۱۲۶	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۸۷
۱۲۸	صرف و نحو
۱۳۱	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی آزاد ۱۳۸۷
۱۳۴	صرف و نحو
۱۳۶	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۸۸
۱۳۸	صرف و نحو
۱۴۱	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی آزاد ۱۳۸۸
۱۴۵	صرف و نحو
۱۴۷	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی ۱۳۸۹
۱۴۸	صرف و نحو
۱۵۰	پاسخ‌نامه صرف و نحو
	آزمون کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی آزاد ۱۳۸۹
۱۵۲	صرف و نحو
۱۵۴	پاسخ‌نامه صرف و نحو
۱۵۵	پیوست ها
۱۵۷	درس‌نامه جامع صرف و نحو
۱۹۱	معرفی اجمالی شخصیت‌ها و موضوعات تخصصی و منابع کلیدی
۱۹۳	فرهنگ اصطلاحات تخصصی صرف و نحو
۱۹۹	فهرست تحلیلی = موضوعی (نمایه)
۲۰۳	فهرست منابع

مقدمه: از تحلیل تا تسلط؛ گام نهادن در اتاق فرمان آزمون ارشد زبان و ادبیات عربی

داوطلب گرامی،

در بیکرانه‌ی دانش زبان و ادبیات عربی، آزمون کارشناسی ارشد چون گذرگاهی است سرنوشت‌ساز که عبور موفقیت‌آمیز از آن، نه تنها نیازمند دانشی گسترده، بلکه مستلزم بینشی عمیق، تحلیلی هوشمندانه و راهبردی متمرکز است. چگونه می‌توان از مطالعه‌ی پراکنده‌ی منابع متعدد فراتر رفت و به نقطه‌ای رسید که منطق پنهان آزمون را درک کرده و خود را برای محتمل‌ترین چالش‌ها آماده ساخت؟ مجموعه‌ی دوجلدی پیش روی شما، پاسخی است جامع و نوآورانه به این پرسش بنیادین. این اثر، فراتر از یک بانک سوالات صرف، یک «اتاق فرمان استراتژیک» است که با کالبدشکافی دقیق و علمی آزمون‌های دهه‌های گذشته (از ۱۳۷۱ تا ۱۴۰۴)، ابزارهایی منحصربه‌فرد برای تبدیل دانش شما به مهارتی آزمون‌محور و تضمین‌کننده‌ی موفقیت، فراهم می‌آورد.

قلب تپنده و نوآوری بی‌نظیر: درسنامه جامع مبتنی بر تحلیل آزمون

شاهبیت این مجموعه و وجه تمایز اصلی آن، «درسنامه جامع آزمون‌محور» است که با درایتی خاص تدوین یافته است. این درسنامه، خلاصه‌ای از کتب درسی نیست؛ بلکه حاصل «مهندسی معکوس» آزمون است. با تحلیل دقیق هزاران سؤال و پاسخنامه، مباحثی که به‌طور مستمر مورد تأکید طراحان بوده‌اند، شناسایی شده و این درسنامه دقیقاً بر نقاط تمرکز (Focus Points) و مباحث پرتکرار (High-Yield) هر درس بنا نهاده شده است. این رویکرد منحصربه‌فرد، مطالعه‌ای کاملاً هدفمند، بهینه و منطبق بر DNA آزمون را برای شما به ارمغان می‌آورد و از اتلاف وقت در مباحث کم‌اهمیت جلوگیری می‌کند.

جعبه‌ابزار راهبردی: ابزارهایی برای مطالعه هوشمندانه

برای آنکه مسیر پرپیچ‌وخم آمادگی برای آزمون را با اطمینان طی کنید، این مجموعه مجموعه‌ای از ابزارهای راهبردی و بصری را در اختیار شما قرار می‌دهد:

- **نقشه راه بصری (Visual Roadmap):** در ابتدای هر جلد، یک اینفوگرافیک یا نقشه ذهنی یک‌صفحه‌ای، وزن آماری هر بخش، مباحث کلیدی و ارتباط منطقی فصول را به صورت بصری نمایش می‌دهد. این نقشه، قطب‌نمای شما در شروع و ادامه مسیر مطالعه خواهد بود.
- **جدول فراوانی موضوعی:** این جداول آماری دقیق، به شما نشان می‌دهند که کدام حوزه‌ها و زیرشاخه‌ها در هر درس، بیشترین فراوانی را در آزمون‌های گذشته داشته‌اند. با استفاده از این جداول می‌توانید مطالعه خود را هوشمندانه اولویت‌بندی کنید.
- **پیوست‌های ارزشمند:**

- شناخت‌نامه شخصیت‌ها (تاریخ ادبیات): معرفی اجمالی و کلیدی ادیبان و شاعران پرتکرار در آزمون.
- فرهنگ اصطلاحات تخصصی (بلاغت و نقد): واژه‌نامه‌ای کاربردی برای درک دقیق مفاهیم کلیدی.
- فهرست تحلیلی-موضوعی (نمایه): ابزاری قدرتمند برای بازیابی سریع تمام سؤالات مرتبط با یک موضوع خاص در سراسر کتاب، جهت مرور و تمرین متمرکز.

این مجموعه‌ی دوجلدی، با نگاهی جامع‌نگر و تحلیلی، و با ارائه ابزارهایی نوآورانه، شما را از یک داوطلب منفعل به یک استراتژیست فعال در مسیر آمادگی آزمون کارشناسی ارشد تبدیل خواهد کرد. هدف غایی این اثر، نه انباشت اطلاعات، بلکه پرورش بینش تحلیلی و مهارت پاسخگویی هوشمندانه است تا با اطمینان و اقتدار، قله موفقیت را فتح نمایید.

با آرزوی درخشش شما در این مسیر علمی

گروه مؤلفین

راهنمای جامع مطالعه (ویژه جلد اول)

این راهنما به شما کمک می‌کند تا با درک روند کلی آزمون‌ها در دو دهه اول، مطالعه خود را هدفمند کرده و بر مباحث کلیدی تمرکز نمایید.

بخش اول: مقدمه‌ای تحلیلی بر روند کلی آزمون‌ها (۱۳۸۹-۱۳۷۱)

در آزمون‌های صرف و نحو در بازه زمانی ۱۳۷۱ تا ۱۳۸۹، چند روند کلی قابل مشاهده است که درک آن‌ها برای مطالعه مؤثر ضروری است:

- **تمرکز بر قواعد بنیادی:** بخش قابل توجهی از سوالات در این دوره، به سنجش دانش داوطلب در مورد قواعد اصلی و کلاسیک صرف و نحو می‌پردازد. مباحثی مانند اعلال، تصغیر، نسبت، انواع اعراب، ارکان جمله، استثناء و منادی به طور مداوم تکرار شده‌اند. این نشان می‌دهد که تسلط بر کتاب‌های پایه‌ای برای پاسخگویی به این سوالات حیاتی است.
- **سوالات مبتنی بر تشخیص خطا:** یکی از متداول‌ترین قالب‌های سوال در این دوره، «عَیْنُ الخَطَأ» (گزینه غلط را مشخص کنید) است. این نوع سوالات نیازمند دقت بالا و تسلط بر جزئیات قواعد هستند، زیرا گاهی تفاوت گزینه صحیح و غلط در یک حرکت یا یک حرف است.
- **اهمیت شواهد شعری و قرآنی:** بسیاری از سوالات، به ویژه در مباحث پیچیده نحوی مانند تنازع، اشتغال و انواع «ما»، از ابیات شعرای بزرگ یا آیات قرآن به عنوان شاهد مثال استفاده می‌کنند. این امر نشان می‌دهد که داوطلب علاوه بر دانستن قواعد، باید توانایی تطبیق آن با متون فصیح را نیز داشته باشد.
- **تحلیل صرفی در کنار اعراب:** سوالات «تحلیل صرفی و اعراب» که در سال‌های پایانی این دوره بیشتر دیده می‌شوند، نشان‌دهنده شروع یک حرکت به سمت سوالات ترکیبی و تحلیلی‌تر است. این سوالات نیازمند آن هستند که داوطلب یک کلمه یا جمله را همزمان از دو دیدگاه صرفی (ریشه، وزن، اعلال) و نحوی (نقش، اعراب) بررسی کند.

بخش دوم: استراتژی مطالعه نهایی (تمرکز بر سه مبحث کلیدی)

برای کسب بهترین نتیجه، پیشنهاد می‌شود پس از یک دور مطالعه عمومی، تمرکز ویژه‌ای بر سه مبحث زیر که دارای بیشترین فراوانی و پیچیدگی در آزمون‌های این دوره هستند، صورت گیرد:

۱. مبحث اعلال:

- **اهمیت:** سوالات مربوط به اعلال، به ویژه در تحلیل صرفی و ساخت فعل امر، بسیار پرتکرار و فنی هستند. تسلط بر این بخش نشان‌دهنده عمق دانش صرفی شماست.
- **برنامه پیشنهادی:**

- **گام اول:** قواعد اعلال به قلب، حذف و تسکین را از یک منبع جامع به طور کامل مرور کنید.
- **گام دوم:** تمام سوالات مرتبط با «اعلال» در این دوره را به صورت یکجا پاسخ دهید.
- **گام سوم:** پاسخ‌های خود را با پاسخنامه تشریحی مقایسه کرده و برای هر سوال، علت دقیق تغییرات حرف‌ها را یادداشت برداری کنید.

۲. اسالیب نحوی خاص (اشتغال، تنازع، استثناء):

- **اهمیت:** این اسالیب ساختار استاندارد جمله را به هم می‌زنند و همواره از موضوعات مورد علاقه طراحان سوال برای سنجش قدرت تحلیل نحوی بوده‌اند.
- **برنامه پیشنهادی:**

- **گام اول:** ابتدا قاعده هر اسلوب را به صورت مجزا مطالعه کنید (مثلاً احکام وجوب و جواز نصب در اشتغال).
- **گام دوم:** به نمایه مراجعه کرده و تمام سوالات مربوط به «اشتغال» را حل کنید. سپس به سراغ «تنازع» و «استثناء» بروید.
- **گام سوم:** برای هر اسلوب، یک نمودار یا جدول خلاصه از احکام آن تهیه کنید و شواهد شعری یا قرآنی ذکر شده در پاسخ‌ها را در کنار آن یادداشت نمایید.

۳. تمییز و حال:

- **اهمیت:** تشخیص این دو نقش منصوب از یکدیگر و همچنین شناخت انواع آن‌ها (مانند تمییز محول و حال موطئه) از پرتکرارترین و ظریف‌ترین مباحث نحوی است.
- **برنامه پیشنهادی:**

- **گام اول:** تفاوت‌های کلیدی حال و تمییز را در یک جدول مقایسه‌ای بنویسید (مانند مشتق/جامد بودن، معرفه/نکره بودن صاحب حال و...).
- **گام دوم:** تمام سوالات مربوط به عناوین «حال» و «تمییز» را حل کنید.
- **گام سوم:** به پاسخ‌های تشریحی دقت کرده و ببینید برای تشخیص این دو نقش از چه استدلال‌هایی (معنایی یا لفظی) استفاده شده است. این استدلال‌ها را برای خود خلاصه کنید.

بخش سوم: جدول تحلیلی مباحث کلیدی (جلد اول)

مبحث کلیدی	سرفصل‌های اصلی	نوع سوالات متداول	سطح تحلیل مورد نیاز
إعلال و قواعد صرفی فعل	انواع اعلال (قلب، حذف، تسکین)، فعل صحیح و معتل، فعل مضاعف، مهموز	تشخیص نوع اعلال در یک کلمه، ساختن صیغه صحیح فعل امر یا مضارع، تشخیص گزینه غلط در صرف افعال.	دقیق: تسلط کامل بر قواعد پیچیده اعلال و تطبیق آن با اوزان مختلف.
تصغیر و نسبت	قواعد مصغر ساختن اسماء، قواعد نسبت دادن به انواع اسم (مقصور، منقوص، ممدود، مرکب).	انتخاب مصغر یا منسوب صحیح برای یک کلمه، تشخیص خطای صرفی در گزینه‌ها.	دقیق: به خاطر سپاری قواعد متعدد و استثنائات سماعی.
اسالیب نحوی خاص	اشتغال، تنازع، استثناء، مدح و ذم، اختصاص، تحذیر و إغراء.	تشخیص نوع اسلوب، تعیین اعراب اسم مقدم (مشغول عنه)، تشخیص حکم مستثنی، تعیین فاعل و مخصوص در مدح و ذم.	تحلیلی: درک ساختار جمله و نقش هر کلمه در این اسلوب‌های خاص که با ترتیب عادی جمله متفاوت هستند.
منادی و انواع آن	منادای مضاف، شبه مضاف، نکره مقصوده، علم مفرد، مندوب، مستغاث به.	تشخیص نوع منادی، تعیین اعراب صحیح منادی (معرّب یا مبنی)، تشخیص خطای ترکیبی.	کاربردی: توانایی تشخیص مرز بین انواع منادی (مانند مضاف و شبه مضاف) و به خاطر سپاری احکام اعرابی هر یک.
مفاعیل پنج‌گانه	مفعول به، مطلق، له، فیه، معه.	تشخیص نقش دقیق یک اسم منصوب در جمله (تمایز بین انواع مفاعیل)، تعیین نائب مفعول مطلق، تشخیص واو حالیه از واو معیت.	مفهومی: درک تفاوت‌های معنایی دقیق بین انواع مفاعیل و نقش آن‌ها در جمله.
حال و تمییز	انواع حال (مفردة، جمله، شبه جمله)، حال جامد، تمییز ذات و نسبت (محوّل و غیرمحوّل).	تشخیص حال از تمییز، تعیین نوع حال یا تمییز، اعراب اسم منصوب پس از اسم تفضیل.	تحلیلی و دقیق: این دو مبحث از پیچیده‌ترین و پرتکرارترین مباحث هستند و نیازمند تحلیل عمیق ساختار جمله می‌باشند.
نواسخ (کان و إنّ و...)	افعال ناقصه، حروف مشبّهة بالفعل، لای نفی جنس، حروف مشبّهة بلیس.	تعیین اسم و خبر نواسخ، بررسی احکام تقدیم و تأخیر، تشخیص خطای اعرابی در جمله دارای ناسخ، تشخیص نوع «لا».	کاربردی: تسلط بر عمل هر یک از نواسخ و شرایط خاص آن‌ها (مانند شروط عمل «ما»ی حجازیه).

جداول مقایسه‌ای

جدول ۱: جدول فراوانی موضوعی سوالات (۱۳۸۹-۱۳۷۱)

مبحث / سال	۷۱	۷۲	...	۸۷	۸۸	۸۹	مجموع	درصد فراوانی
حوزه اصلی ۱: صرف	(۱۴)	(۱۵)	...	(۱۳)	(۱۴)	(۱۵)	۲۷۲	۴۷.۷%
مبحث فرعی ۱.۱: فعل (صحب، معتل، اعلال)	۶	۷	...	۶	۶	۷	۱۲۵	۲۱.۹%
مبحث فرعی ۱.۲: مشتقات (فاعل، مفعول، تفضیل...)	۴	۴	...	۴	۴	۴	۷۸	۱۳.۷%
مبحث فرعی ۱.۳: اسم (انواع، تشبیه، جمع...)	۳	۳	...	۲	۳	۳	۵۲	۹.۱%
مبحث فرعی ۱.۴: مصادر (انواع)	۱	۱	...	۱	۱	۱	۱۷	۳.۰%
حوزه اصلی ۲: نحو	(۱۶)	(۱۵)	...	(۱۷)	(۱۶)	(۱۵)	۲۹۸	۵۲.۳%
مبحث فرعی ۲.۱: منصوبات (مفاعیل، حال...)	۵	۴	...	۶	۵	۵	۹۵	۱۶.۷%
مبحث فرعی ۲.۲: مرفوعات (مبتدا، خبر، نواسخ...)	۴	۴	...	۴	۴	۴	۷۶	۱۳.۳%
مبحث فرعی ۲.۳: توابع (نعت، عطف، بدل...)	۳	۳	...	۳	۳	۲	۵۵	۹.۶%
مبحث فرعی ۲.۴: اسالیب (شرط، تعجب...)	۲	۲	...	۲	۲	۲	۳۸	۶.۷%
مبحث فرعی ۲.۵: مجرورات (اضافه، حروف جر)	۲	۲	...	۲	۲	۲	۳۴	۶.۰%
مجموع سوالات سال	۳۰	۳۰	...	۳۰	۳۰	۳۰	۵۷۰	۱۰۰%

جدول ۲: جدول فراوانی منابع سوالات (۱۳۸۹-۱۳۷۱)

درصد اهمیت	مجموع (تخمینی)	ردیف‌ها (کتاب و منابع اصلی)
۴۴٪~	۲۵۰~	مبادئ العربية (جلد ۴، بخش صرف و نحو)
۲۸٪~	۱۶۰~	جامع الدروس العربية
۱۵٪~	۸۵~	شرح ابن عقيل على ألفية ابن مالك
۸٪~	۴۵~	صرف ساده
۵٪~	۳۰~	سایر منابع (الجديد، النحو الواضح...)
۱۰۰٪	۵۷۰	مجموع

گزارش تحلیلی و توصیه‌های راهبردی

۱. تحلیل روندها: بررسی جدول ۱ نشان می‌دهد که بودجه‌بندی سوالات صرف و نحو در این دوره ۱۹ ساله بسیار متعادل و پایدار بوده است. سهم دو حوزه اصلی صرف (حدود ۴۸٪) و نحو (حدود ۵۲٪) تقریباً برابر و ثابت مانده است. این نشان می‌دهد که طراحان همواره به هر دو بخش اهمیت یکسانی داده‌اند و داوطلبان نمی‌توانند هیچ‌کدام را نادیده بگیرند.

۲. معرفی مباحث کلیدی * **(High-Yield) فعل (صرف - ۲۱.۹٪)**: مهم‌ترین و پرتکرارترین مبحث کل آزمون است. تسلط بر انواع فعل صحیح و معتل، و به‌ویژه قواعد پیچیده اعلال (قلب، حذف، اسکان) حیاتی است * **منصوبات (نحو - ۱۶.۷٪)**: شامل انواع مفاعیل، حال، تمییز، استثناء و منادی. این بخش پرتکرارترین حوزه نحوی است و تسلط بر آن ضروری است * **مشتقات (صرف - ۱۳.۷٪)**: اسم فاعل، مفعول، تفضیل و صفت مشببه و عمل آن‌ها * **مرفوعات (نحو - ۱۳.۳٪)**: مبتدا، خبر، انواع خبر، و به‌ویژه نواسخ (کان و إن و أخواتها).

۳. ارزیابی اهمیت منابع * **اولویت اول (منابع مادر):** کتاب‌های «مبادئ العربية (جلد ۴)» و «جامع الدروس العربية» مجموعاً بیش از ۷۰٪ سوالات (قواعد پایه و مثال‌ها) را پوشش می‌دهند. تسلط کامل بر این دو منبع الزامی است * **اولویت دوم (منبع تکمیلی نحو):** «شرح ابن عقيل» منبع اصلی سوالات مفهومی‌تر و عمیق‌تر نحو بوده است * **اولویت سوم (منبع تکمیلی صرف):** «صرف ساده» برای درک بهتر و تمرین قواعد صرفی توصیه می‌شود.

۴. توصیه‌های راهبردی * **مطالعه متعادل:** با توجه به سهم تقریباً برابر صرف و نحو، زمان مطالعه باید به طور مساوی بین این دو حوزه تقسیم شود * **تمرکز بر اعلال:** مبحث اعلال در فعل، پرتکرارترین و اغلب چالش‌برانگیزترین بخش صرف است. زمان ویژه‌ای برای یادگیری عمیق و تمرین فراوان قواعد اعلال اختصاص دهید * **مثال محوری:** بسیاری از سوالات، عیناً مثال‌های «مبادئ» و «جامع الدروس» هستند. بر تحلیل دقیق مثال‌های این دو کتاب تمرکز کنید * **تست‌زنی موضوعی:** پس از مطالعه هر مبحث، تست‌های مربوط به آن را از این مجموعه به صورت موضوعی حل کنید تا نقاط ضعف خود را شناسایی نمایید.

زبان و ادبیات عربی ۱۳۷۱

صرف و نحو

۱. از صیغه "تَنِيخِينَ" فعل امر کدام است؟
 (۱) نَخ (۲) ناخ (۳) أَيْخِي (۴) نُوحُ
۲. در "مُدِّي" چه اعلالی صورت گرفته است؟
 (۱) اعلال به حذف (۲) اعلال به قلب (۳) اعلالی وجود ندارد. (۴) اعلال به تسکین
۳. "اطافة" چیست؟
 (۱) صفت مشبیه (۲) فعل ماضی (۳) هیچ کدام (۴) افعال وصفی
۴. در ترکیب ذیل کدام وجه صحیح است؟
 (۱) امرأة مِفْضَال (۲) امرأة مِضَالَة (۳) امرأة مِفْضَالَات (۴) امرأة مِفْضَالَات
۵. کلمه "ذُر" چیست؟
 (۱) فعل ماضی (۲) حرف جر (۳) فعل مضارع (۴) هیچکدام
۶. مصغر "مِثاق" چیست؟
 (۱) مِثَق (۲) مُوِثِق (۳) مُوِثِقَات (۴) مُوِثِق
۷. منسوب "حَضْرَمَوْت" چیست؟
 (۱) موتی (۲) حضر موتی (۳) حَضْرَمِي (۴) حضرانی
۸. منسوب "عَبْدشَمْس" چیست؟
 (۱) عبدی شمس (۲) عبشمی (۳) شَمْسِي (۴) عَبْدِي
۹. همزه "اِبْتِمَا" چیست؟
 (۱) قطع است. (۲) زاید است. (۳) تلیین است. (۴) وصل است.
۱۰. کلمه "مِعْطَاء" چیست؟
 (۱) اسم فاعل (۲) اسم مفعول (۳) صیغه مبالغه (۴) اسم مکان
۱۱. مصدر "نَس" کدام است؟
 (۱) مَنَاس (۲) نَوَسَان (۳) نَسِيَان (۴) نَسِيَه
۱۲. افعال التفضیل از "سَوْد" کدام است؟
 (۱) اشدّ سواداً (۲) اَسْوَدُ (۳) اَسْيَدُ (۴) اَشْدَا اسوداداً
۱۳. کدام یک از ترکیبهای ذیل صحیح است؟
 (۱) اربعة نساء (۲) اربعة رجال (۳) اربعة امرأة (۴) اربعة رجل
۱۴. این مصرع "والعلم اَمِنَع صَرْفَه اِن عَدْلَا" مربوط به چیست؟
 (۱) فعل ماضی (۲) دانش و تقوی (۳) باب تنازع (۴) هیچکدام
۱۵. کلمه "خَل" چیست؟
 (۱) فعل امر (۲) اسم (۳) رباعی مجرد (۴) فعل مضارع
۱۶. کدام یک از جمله‌های ذیل صحیح است؟
 (۱) ضربنی و ضربتہما أخواک (۲) ضرب اخیک و ضربانی (۳) اخاک ضربوا (۴) اخواک ضربن
۱۷. "قائل" در جمله "لله ذرّة منقائل" چیست؟
 (۱) تمییز (۲) تمییز نسبت غیر محول (۳) تمییز ذات (۴) حال
۱۸. کدام یک از اصطلاحات زیر صحیح است؟
 (۱) لام جحود (۲) لام مضارع (۳) لام رفع (۴) لام وصل
۱۹. کدام یک از جمله‌های ذیل غلط است؟
 (۱) اِن زید ضربته اضربه (۲) جاء زید (۳) زیدان ضربته ضربته (۴) قام زیدان

۲۰. در کدام جمله بدل اشتمال وجود دارد؟
(۱) قال الامام علی (۲) قال الناس بعضهم
۲۱. صحیح این جمله‌ها کدام است؟
(۱) ضربوا النساء (۲) ضربت النساء
۲۲. کدام یک از جمله‌های ذیل صحیح است؟
(۱) جاء الرجال الکریمه اخواتهم (۲) جاء الرجال الکرماء اخواتهم
۲۳. کدام یک از جمله‌های زیر صحیح است؟
(۱) ضربت اخوک (۲) جاء علیّ سریعاً
۲۴. در جمله‌های ذیل "حال موطنه" کدام است؟*
(۱) جاء علی راکباً (۲) زید قائم فی الدار
۲۵. کدام یک از کلمات ذیل اسم فعل مرتجل است؟
(۱) الیک (۲) اضرب
۲۶. اعراب مشغول عنه چند وجه است؟
(۱) دو وجه (۲) سه وجه
۲۷. مستثنای منقطع کدام است؟
(۱) جاء القوم الا زیداً (۲) جاء المسافرون الاحقائبهم
۲۸. کلمه لیث در جمله "رایت اسدا لیثاً" چیست؟
(۱) مفعول به (۲) عطف نسق
۲۹. کدام یک از جمله‌های ذیل صحیح است؟
(۱) جئت وزید (۲) جئت انا وزید
۳۰. کدام یک از جمله‌های ذیل صحیح نیست؟
(۱) شرع علی یکتب (۲) کان زید یکتب
- (۳) اعجبتی زید حلمه (۴) قال سیبویه الفارسی
- (۳) ضربتم النساء (۴) ضرب النساء
- (۳) جاءت الرجال الکریمه اخوات (۴) جاء الرجال الکریم الاخوات
- (۳) زیدابوک عطوفاً (۴) زید رحیم اخاه
- (۳) زید ذاهب الی المدرسه (۴) تمثل بشراسویا
- (۳) هیئات (۴) علیک
- (۳) یک وجه (۴) پنج وجه
- (۳) جاء الرجال الا ابي (۴) جاء القوم الاباءهم
- (۳) عطف بیان (۴) مفعول لاجله
- (۳) جئت زیداً (۴) جئت زیداً
- (۳) انبری زید أن یکتب (۴) اوشک القلب أن یدوب

۱. گزینه (۳)
زیرا پس از حذف حرف مضارع و نون عوض از رفع با توجه به مفتوح بودن همزه باب افعال "آنیخی" ساخته می‌شود.
۲. گزینه (۳)
زیرا فعل "مدّ یمدّ" مضاعف می‌باشد و نه معتل و مهموز.
۳. گزینه (۳)
زیرا "إطافه" مصدر باب افعال از "اطاف يطيف اطافة" می‌باشد.
۴. گزینه (۱)
زیرا وزن مفعال از جمله صفاتی است که برای مذکر و مونث یکسان بکار می‌رود. (مبادی العربیه مبحث مونث و مذکر).
۵. گزینه (۴)
زیرا "در" فعل امر از "داریدور" می‌باشد و مخاطب آن تَدْوَرُ است پس از حذف حرف مضارع و جزم آن، «واو» به دلیل التقاء ساکنین حذف گردیده است.
۶. گزینه (۲)
زیرا هرگاه حرف دوم اسم، حرف عله مقلوب باشد در تصغیر به صورت اول بازمی‌گردد یعنی در "میثاق" حرف یاء به واو برمی‌گردد و نیز اگر اسم، دارای بیش از چهار حرف باشد در تصغیر حرف سوم مکسور می‌شود که در اینصورت در "میثاق" بامکسور شدن حرف "ثاء" حرف الف به "یاء" تبدیل می‌گردد. «اسم تصغیر دارای سه وزن می‌باشد: ۱- فُعَیل، ۲- فُعَیعل، ۳- فُعَیعیل. (مبادی العربیه، ج ۴، باب تصغیر).
۷. گزینه (۳)
زیرا در بعضی کلمات مرکب، از دو جزء آنها اسمی بر وزن "فعلل" ساخته می‌شود و سپس به آن یاء نسبت افزوده می‌شود مانند "حضر موت" هرچند که قاعده نسبت به مرکب مزجی غالباً این است که به جزء اول آن یاء نسبت افزوده شود. (شرح بن عقیل، ج ۲، و مبادی العربیه، ج ۴، باب اسم النسبة).
۸. گزینه (۲)
هر چند که برای نسبت به مرکب اضافی در برخی مواقع به جزء اول و در برخی مواقع به جزء دوم یاء نسبت اضافه می‌شود. اما در برخی کلمات مرکب از دو جزء، اسمی بر وزن "فعلل" ساخته می‌شود و سپس به آن یاء نسبت افزوده می‌شود.
۹. گزینه (۴)
اسم یا مصدر است یا غیر مصدر. اگر اسم مصدر نباشد همزه آن قطع می‌باشد به غیر از اسماء دهگانه که همزه آنها وصل است مانند: ایمن، ابن، ایمن، اِسم، اِثنان، امرئ و ...
۱۰. گزینه (۳)
زیرا "معطاء" صیغه مبالغه از فعل "اعطی، اعطاء" می‌باشد.
۱۱. گزینه (۲)
[ناس ینوس نوساً و نوساناً] الشیء: به حرکت درآمد. منجدالطلاب ماده (ناس).
۱۲. گزینه (۱)
زیرا اگر افعال تفضیل از فعلی ساخته شود که دلالت بر رنگ می‌کند باید مصدر این فعل در حالت منصوب به عنوان تمییز بعد از یکی از کلمات "اکثر" یا "اشد" یا ... آورده شود و از آنجائیکه مصدر "سود" کلمه "سواد" می‌باشد لذا گزینه ۴ غلط است.
۱۳. گزینه (۲)
زیرا معدود عدد از ۳ تا ۱۰ جمع و مجرور است و عدد از نظر تذکیر و تانیث برخلاف معدود می‌باشد و به دلیل مؤنث بودن اربعة و مؤنث و مفرد بودن امرأة و مفرد بودن رجل و مونث بودن نساء، گزینه‌های (۱) و (۳) و (۴) اشتباه می‌باشد.
۱۴. گزینه (۴)
والعَلَمُ امنعُ صرفه انْ عَدِلَا كَفَعَلِ التوكيد أو كَتَعَلَا
زیرا بیت مذکور از الفیه ابن مالک در مورد غیر منصرف است.
۱۵. گزینه (۱)
زیرا در "تخال" پس از حذف حرف مضارع و ساکن نمودن حرف آخر، حرف الف به دلیل التقاء ساکنین حذف می‌گردد و حرکت حرف "خ" نیز به حالت خود باقی می‌ماند.
۱۶. گزینه (۱)
زیرا "اخواک" به عنوان فاعل برای ضربنی است.
۱۷. گزینه (۲)

پیوست ها

- درسنامه جامع (بر اساس پاسخنامه ها)

- واژه نامه و شرح اصطلاحات تخصصی

- نمایه index

درس نامه جامع صرف و نحو کارشناسی ارشد

فصل اول: صرف ۱ (مبحث فعل)

۱. مقدمه و مفاهیم بنیادی

شرح مفاهیم کلیدی:

- **علم صرف (مورفولوژی):** علمی است که به ساختار داخلی کلمات و تغییراتی که در آن‌ها برای رسیدن به معانی مختلف رخ می‌دهد، می‌پردازد. هدف اصلی آن، فراگیری ساختار فعل و آشنایی با انواع آن برای واژه‌شناسی، درست‌خوانی و درست‌نویسی است.
- **کلمه و انواع آن:** در زبان عربی، کلمه به سه دسته تقسیم می‌شود: اسم، فعل و حرف. مبحث «صرف ۱» به طور تخصصی بر «فعل» تمرکز دارد.
- **انواع فعل:** فعل از نظر زمان به سه دسته اصلی تقسیم می‌شود:
 - **ماضی:** دلالت بر وقوع کاری در زمان گذشته دارد.
 - **مضارع:** دلالت بر وقوع کاری در زمان حال یا آینده دارد.
 - **امر:** دلالت بر طلب انجام کاری در آینده دارد.
- **ثلاثی و رباعی:** ریشه افعال در زبان عربی یا سه حرفی (ثلاثی) است یا چهار حرفی (رباعی).
- **مجرد و مزید:**
 - **مجرد:** فعلی که تمام حروف آن اصلی است (مانند: کَتَبَ، دَحْرَجَ).
 - **مزید:** فعلی که علاوه بر حروف اصلی، یک یا چند حرف زائد نیز دارد که برای افزودن معانی جدید به کار می‌روند (مانند: أَكْرَمَ، تَدَحْرَجَ). ابواب ثلاثی مزید و رباعی مزید از مهم‌ترین مباحث این بخش هستند.

جایگاه و اهمیت: مبحث «صرف ۱» سنگ بنای علم صرف است. تسلط بر ساختار فعل، ابواب ثلاثی و رباعی، و صرف صیغه‌های مختلف، پیش‌نیاز اصلی برای درک مباحث پیچیده‌تر مانند اعلال، ادغام (که در صرف ۲ مطرح می‌شود) و همچنین تحلیل جملات در علم نحو است. بدون شناخت دقیق ساختار فعل، تحلیل نقش دستوری و ترجمه صحیح متون عربی امکان‌پذیر نخواهد بود.

۲. تحلیل رویکرد آزمون در این مبحث

با بررسی سوالات آزمون‌های کارشناسی ارشد از سال ۱۳۷۱ تا ۱۴۰۴، مشخص می‌شود که رویکرد طراحان سوال در مبحث «صرف ۱» ترکیبی و چندوجهی است:

- **دانش پایه و تعاریف (بیشترین فراوانی):** بخش قابل توجهی از سوالات به شناسایی مستقیم انواع فعل اختصاص دارد. سوالاتی مانند تشخیص فعل امر از میان گزینه‌ها، شناسایی نوع باب ثلاثی مزید، یا تشخیص مجرد و مزید بودن یک فعل بسیار پرتکرار هستند.
- **کاربرد و صرف فعل:** توانایی داوطلب در صرف صحیح یک فعل در صیغه‌های مختلف، به ویژه در حالت امر، به طور مستقیم مورد سنجش قرار می‌گیرد. سوالاتی که شکل صحیح فعل امر برای یک ضمیر خاص را می‌خواهند، نمونه بارز این رویکرد هستند.
- **تحلیل مفهومی:** سوالات مفهومی‌تر که نیازمند درک عمیق‌تر از ساختار فعل هستند، نیز دیده می‌شود. برای مثال، سوالاتی که به معانی حاصل از رفتن یک فعل به ابواب مزید می‌پردازند یا سوالاتی در مورد وزن کلمات، نشان‌دهنده این رویکرد است.

نتیجه‌گیری رویکرد: طراحان سوال بیش از هر چیز بر تسلط داوطلب بر ساختارهای پایه‌ای فعل و توانایی تشخیص و صرف صحیح آن‌ها تأکید دارند. حفظ کردن ابواب ثلاثی و رباعی مزید به همراه مثال و دانستن نحوه ساخت فعل امر از مضارع، کلید موفقیت در این بخش است.

۳. نکات کلیدی و پرتکرار از دل آزمون‌ها

۱. **ساخت فعل امر:** نحوه ساخت فعل امر از مضارع (حذف حرف مضارعه، مجزوم کردن فعل و در صورت نیاز افزودن همزه وصل) یکی از پرتکرارترین موضوعات است. توجه به حرکت عین‌الفعل مضارع برای تعیین حرکت همزه وصل (اگر ضمه باشد، همزه مضموم و در غیر این صورت مکسور است) بسیار مهم است. در باب افعال، همزه امر همیشه مفتوح (همزه قطع) است.
۲. **تشخیص ابواب ثلاثی مزید:** سوالات مربوط به تشخیص باب یک فعل مزید (مانند افعال، تفعیل، مفاعله و...) بسیار متداول است. به خاطر سپردن وزن ماضی، مضارع و مصدر هر باب ضروری است.
۳. **فعل مضاعف:** صرف افعال مضاعف (که دو حرف هم‌جنس دارند، مانند مدَّ) در حالت‌های مختلف، به ویژه در حالت امری که ادغام آن جایز یا واجب است، همواره مورد توجه طراحان بوده است.

۴. معانی ابواب: گاهی سوالات به معنای جدیدی که فعل با رفتن به یک باب مزید پیدا می‌کند، اشاره دارند. مثلاً باب «تفعیل» اغلب معنای تکثیر و مبالغه می‌دهد.

۵. صیغه‌های خاص: توانایی تشخیص صیغه‌های کمتر متداول مانند جمع مؤنث مخاطب یا غایب در افعال معتل، یکی دیگر از نکات پرتکرار است.

۴. اشتباهات متداول و دام‌های تستی

- اشتباه در ساخت فعل امر از فعل اجوف: داوطلبان اغلب در هنگام ساخت فعل امر از فعل اجوف (مانند قال، باع)، به دلیل حذف حرف عله، در تشخیص حرکت حرف اول دچار اشتباه می‌شوند. مثلاً فعل امر «خَفَّ» (از خاف، يخاف) گاهی به اشتباه «خِفَّ» تصور می‌شود.
- تمایز قائل نشدن بین «لام امر» و «لام ناصبه»: گاهی در گزینه‌ها، فعلی که با «لام امر» مجزوم شده با فعلی که با «لام تعلیل» منصوب شده، در کنار هم قرار می‌گیرند تا داوطلب را به اشتباه بیندازند.
- عدم توجه به همزه قطع در باب افعال: همانطور که در نکات کلیدی ذکر شد، همزه امر باب افعال همیشه «قطع» و مفتوح است. این نکته اغلب به عنوان یک دام تستی برای تمایز این باب از سایر ابواب استفاده می‌شود.
- اشتباه گرفتن صیغه‌های مشابه: صیغه‌هایی مانند «يَفْعَلْنَ» (جمع مؤنث غایب) و «تَفْعَلْنَ» (جمع مؤنث مخاطب) که مبنی هستند، با صیغه‌های معرب افعال خمسه اشتباه گرفته می‌شوند، به خصوص در افعال معتل که ظاهر مشابهی پیدا می‌کنند.

۵. حل تحلیلی نمونه سوالات منتخب

نمونه سوال ۱ (آزمون ۱۳۷۱)

سوال: از صیغه «تنیخین» فعل امر کدام است؟

- ۱) نُخ
- ۲) ناخ
- ۳) أُنِيخِي
- ۴) نوخ

پاسخ تشریحی:

گزینه صحیح: (۳) أُنِيخِي

- مرحله اول: شناسایی ریشه و باب فعل. فعل «تنیخین» مضارع صیغه مفرد مؤنث مخاطب (أنتِ) از فعل «أناخ، نِيخُ» است که از باب «افعال» می‌باشد. ریشه اصلی آن «ن-و-خ» است.
- مرحله دوم: یادآوری قاعده ساخت فعل امر. برای ساخت امر، ابتدا حرف مضارعه (ت) را حذف می‌کنیم. سپس فعل را مجزوم می‌کنیم. علامت جزم در صیغه‌های افعال خمسه (که «تنیخین» یکی از آن‌هاست)، حذف نون است. پس «تنیخین» به «أُنِيخِي» تبدیل می‌شود.
- مرحله سوم: بررسی همزه. در باب افعال، همزه فعل امر همیشه «همزه قطع» و «مفتوح» است. بنابراین نیازی به افزودن همزه وصل نداریم و خود همزه اصلی فعل (که در مضارع حذف شده بود) بازمی‌گردد.
- نتیجه‌گیری: با حذف «ت» و حذف «ن» از «تنیخین»، شکل «أُنِيخِي» به دست می‌آید که گزینه (۳) است. گزینه‌های دیگر مربوط به ثلاثی مجرد این ریشه هستند و با باب افعال ارتباطی ندارند.

نمونه سوال ۲ (آزمون ۱۳۷۳)

سوال: در کلمه «عَصَّوَصَبَ» از کدام باب استفاده شده است؟

- ۱) افعیال
- ۲) افعلال
- ۳) افعتلال
- ۴) افوعول

پاسخ تشریحی:

گزینه صحیح: (۴) افعوعل

- **مرحله اول: تحلیل ساختار و وزن کلمه.** کلمه «اعصوَصَبَ» بر وزن «افَعَوَعَلَ» است. این وزن یکی از ابواب ثلاثی مزید (با سه حرف زائد) است که برای بیان مبالغه به کار می‌رود.
- **مرحله دوم: مطابقت با گزینه‌ها.**
 - باب «افعیعال» وزنی مانند «شهیباب» دارد.
 - باب «افعلال» وزنی مانند «حمیرار» دارد.
 - باب «افعتلال» وزنی شناخته شده در ابواب ثلاثی مزید نیست.
 - باب «افعوعل» دقیقاً با وزن «اعصوَصَبَ» مطابقت دارد. مثال مشهور دیگر برای این باب، «اِخْشَوْشَنَ» است.
- **نتیجه‌گیری:** این سوال مستقیماً دانش داوطلب در مورد اوزان ابواب ثلاثی مزید، به ویژه ابواب کمتر رایج را می‌سنجد. پاسخ صحیح گزینه (۴) است.

۶. جمع‌بندی فصل

- **علم صرف** به ساختار داخلی کلمات، به ویژه فعل، می‌پردازد.
- افعال به سه دسته **ماضی، مضارع و امر** تقسیم می‌شوند و ریشه آن‌ها **ثلاثی یا رباعی**، و ساختارشان **مجرد یا مزید** است.
- **ساخت فعل امر** از مضارع با حذف حرف مضارعه، جزم فعل و افزودن همزه وصل (در صورت نیاز) صورت می‌گیرد. همزه امر **باب افعال** همواره قطع و مفتوح است.
- آزمون‌های ارشد بر **شناسایی انواع فعل، تشخیص ابواب مزید، و توانایی صرف صحیح افعال** (به خصوص امر و صیغه‌های خاص) تمرکز دارند.
- **مراقب دام‌های تستی** مانند افعال اجوف و مضاعف، تمایز لام امر از لام ناصبه، و همزه قطع باب افعال باشید. تسلط بر اوزان و معانی ابواب، کلید موفقیت در این فصل است.

فصل دوم: صرف ۲ (مبحث فعل – بخش تکمیلی و انواع خاص)

۱. مقدمه و مفاهیم بنیادی

شرح مفاهیم کلیدی:

فصل «صرف ۲» به بررسی ویژگی‌ها و حالات خاص فعل می‌پردازد که درک آن‌ها برای تحلیل دقیق ساختار کلمه و جمله ضروری است. در این فصل از ساختارهای اولیه فراتر رفته و با جنبه‌های پیچیده‌تر فعل آشنا می‌شویم.

- **فعل صحیح و معتل:** این تقسیم‌بندی بر اساس وجود یا عدم وجود حروف عله (و، ا، ی) در ریشه فعل است.
 - **صحیح:** فعلی که در حروف اصلی آن، حرف عله وجود ندارد (مانند: **كَتَبَ، زَلَّزَلَ**). فعل صحیح خود به سه دسته **سالم** (بدون همزه و تضعیف)، **مهموز** (دارای همزه) و **مضاعف** (دارای دو حرف هم‌جنس) تقسیم می‌شود.
 - **معتل:** فعلی که یک یا چند حرف از حروف اصلی آن، حرف عله باشد (مانند: **وَجَدَ، قَالَ، دَعَا**). افعال معتل بر اساس جایگاه حرف عله به دسته‌های **مثال، اجوف، ناقص و لفیف** تقسیم می‌شوند. مهم‌ترین مبحث مرتبط با افعال معتل، **اعلال** (تغییرات حروف عله) است.

• فعل لازم و متعدی:

- **لازم (Intransitive):** فعلی که معنای آن با فاعل کامل می‌شود و به مفعول به نیاز ندارد (مانند: **جَلَسَ الطَّالِبُ**).
- **متعدی (Transitive):** فعلی که علاوه بر فاعل، برای تکمیل معنا به یک یا چند مفعول به نیاز دارد (مانند: **أَكَلَ الْوَلَدُ التَّفَاحَةَ**).

• فعل معلوم و مجهول:

- **معلوم (Active):** فعلی که فاعل آن مشخص و در جمله ذکر شده است (مانند: **كَسَرَ عَلِيٌّ الزَّجَاجَ**).
- **مجهول (Passive):** فعلی که فاعل آن حذف شده و مفعول به جای آن نشسته و «نائب فاعل» نامیده می‌شود (مانند: **كُسِرَ الزَّجَاجُ**).

- **نون تأکید:** دو نون **ثقیله (ن)** و **خفیفه (ن)** که برای تأکید بر وقوع فعل، به آخر افعال مضارع و امر متصل می‌شوند و در اعراب و ساختار فعل تغییراتی ایجاد می‌کنند.

- **اسم فعل:** کلماتی که ویژگی‌های اسم (مانند پذیرش تنوین) را دارند اما معنا و عمل فعل را انجام می‌دهند. این کلمات مانند فعل، فاعل می‌گیرند اما صرف نمی‌شوند (مانند: **هَيِّهَاتَ** به معنی **بَعْدَ**).

جایگاه و اهمیت: این مباحث، عمق بیشتری به دانش صرفی می‌بخشند. شناخت فعل معتل و قواعد «اعلال» برای درست‌خوانی و تحلیل بخش بزرگی از افعال قرآن و متون ادبی ضروری است. تمایز بین لازم و متعدی و ساختار مجهول، کلید تحلیل صحیح نحوی و ترجمه دقیق است. نون تأکید و اسم فعل نیز از جمله مباحثی هستند که در متون بلیغ و کلاسیک کاربرد فراوان دارند.

۲. تحلیل رویکرد آزمون در این مبحث

تحلیل سوالات آزمون‌های گذشته نشان می‌دهد که طراحان سوال در این فصل بر موارد زیر تمرکز ویژه‌ای داشته‌اند:

- **اعلال و انواع فعل معتل:** این بخش پرتکرارترین و مهم‌ترین مبحث فصل است. سوالات مستقیماً نوع اعلال (حذف، قلب، اسکان) را در یک فعل خاص می‌پرسند یا از داوطلب می‌خواهند شکل صحیح یک فعل معتل را پس از صرف یا اتصال به ضمائر تشخیص دهد.
- **اسم فعل:** تشخیص انواع اسم فعل (مرتل، منقول) و معنای آن‌ها (ماضی، مضارع، امر) از سوالات متداول این بخش است.
- **فعل مجهول:** توانایی تبدیل جمله معلوم به مجهول، به ویژه در افعال متعدی به دو مفعول، و تشخیص صحیح «نائب فاعل»، از مهارت‌های کلیدی مورد سنجش است.
- **نون تأکید:** سوالات این بخش کمتر است اما معمولاً بر تغییرات فعل هنگام اتصال به نون تأکید (به خصوص در افعال معتل و افعال خمسه) تمرکز دارد.
- **فعل مضاعف:** هرچند فعل مضاعف جزو افعال صحیح است، اما به دلیل قواعد خاص ادغام و فک ادغام (که شباهت‌هایی با اعلال دارد)، اغلب در کنار افعال معتل مورد سوال قرار می‌گیرد.

نتیجه‌گیری رویکرد: تمرکز اصلی آزمون بر کاربرد قواعد است تا حفظ تعاریف. داوطلب باید بتواند نوع اعلال را در یک فعل تحلیل کند، جمله معلوم را به درستی به مجهول تبدیل کند و انواع اسم فعل را در عمل تشخیص دهد.

۳. نکات کلیدی و پرتکرار از دل آزمون‌ها

۱. قواعد اعلال:

- اعلال به اسکان (تسکین): سنگین بودن حرکت ضمه و کسره بر روی «واو» و «یاء» باعث انتقال حرکت به حرف ماقبل ساکن یا حذف آن می‌شود (مانند: يَقُولُ ← يَقُولُ).
- اعلال به قلب: تبدیل حرف عله به حرف عله دیگر. مهم‌ترین قاعده آن، تبدیل «واو» و «یاء» متحرک ماقبل مفتوح به «الف» است (مانند: قَوْلَ ← قَالَ).
- اعلال به حذف: حذف حرف عله برای جلوگیری از التقاء ساکنین (مانند: لَمْ يَقُلْ) یا در ساخت فعل امر از مثال واوی (مانند: وَعَدَ ← عُدْ).

۲. تمایز فعل مضاعف از معتل: برخی افعال مضاعف مانند «مَدَّ» ممکن است با افعال معتل اشتباه گرفته شوند. سوالات انحرافی زیادی با هدف سنجش این تمایز طرح شده‌اند.

۳. انواع اسم فعل:

- مرتجل (اصلی): کلمه‌ای که از ابتدا برای اسم فعل وضع شده است (مانند: هَيَّهَاتَ، شَتَّانَ، صَهْ).
- منقول: کلمه‌ای که در اصل جار و مجرور، ظرف یا مصدر بوده و سپس به اسم فعل منتقل شده است (مانند: عَلَيْكَ به معنی الزَمْ، مَكَانَكَ به معنی أُثْبِتْ).

۴. نایب فاعل در افعال دو مفعولی: هنگام مجهول کردن فعلی که دو مفعول دارد، مفعول به اول به نایب فاعل (مرفوع) تبدیل می‌شود و مفعول به دوم به همان حالت منصوب باقی می‌ماند.

۵. نون تأکید در افعال ناقص و اجوف: هنگام اتصال نون تأکید به این افعال، حرف عله حذف شده ممکن است بازگردد یا تغییر کند. تسلط بر این قواعد خاص ضروری است.

۴. اشتباهات متداول و دام‌های تستی

- عدم تشخیص اعلال: یکی از دام‌های رایج، ارائه فعلی مانند «مَدَّ» و پرسش در مورد نوع اعلال آن است. داوطلبی که متوجه نباشد این فعل «مضاعف» است و نه «معتل»، به دنبال انواع اعلال در گزینه‌ها می‌گردد، در حالی که پاسخ صحیح «اعلالی صورت نگرفته» است.
- اشتباه در تشخیص نایب فاعل: در جملات پیچیده، تشخیص نادرست نایب فاعل (به خصوص اگر به صورت ضمیر باشد یا از مفعول اول یک فعل دو مفعولی ساخته شده باشد) منجر به انتخاب گزینه غلط می‌شود.
- خلط بین انواع اسم فعل: تشخیص «مرتجل» از «منقول» نیازمند به خاطر سپردن مهم‌ترین کلمات هر دسته است. طراحان اغلب با قرار دادن یک اسم فعل منقول در میان گزینه‌هایی که معنای مشابهی دارند، داوطلب را به چالش می‌کشند.
- تغییرات فعل پس از اتصال به نون تأکید: داوطلبان اغلب فراموش می‌کنند که فعل مضارع هنگام اتصال مستقیم به نون تأکید، «مبنی بر فتح» می‌شود و این موضوع در تحلیل اعراب جمله اهمیت دارد.

۵. حل تحلیلی نمونه سوالات منتخب

نمونه سوال ۱

سوال: در کلمه "مَدَّ" چه اعلالی صورت گرفته است؟

(۱) اعلال به حذف

(۲) اعلال به قلب

(۳) اعلالی وجود ندارد

(۴) اعلال به تسکین

پاسخ تشریحی:

گزینه صحیح: (۳) اعلالی وجود ندارد

- **مرحله اول: تحلیل ساختار کلمه.** کلمه «مَدَّ» یک فعل ماضی ثلاثی است. ریشه آن «م-د-د» می‌باشد. در این فعل، دو حرف هم جنس (دال) در کنار هم قرار گرفته و در هم ادغام شده‌اند.
- **مرحله دوم: تعریف اعلال.** اعلال به تغییراتی گفته می‌شود که بر روی حروف عله (و، ا، ی) رخ می‌دهد.
- **مرحله سوم: مقایسه و نتیجه‌گیری.** از آنجایی که ریشه فعل «مَدَّ» فاقد هرگونه حرف عله است، این فعل از نوع صحیح مضاعف است، نه معتل. بنابراین، هیچ‌کدام از انواع اعلال (حذف، قلب، اسکان) نمی‌تواند در آن رخ دهد. پدیده‌ای که در این فعل رخ داده «ادغام» است که با «اعلال» تفاوت دارد. این سوال یک دام تستی رایج برای سنجش تمایز بین فعل مضاعف و معتل است.

نمونه سوال ۲

سوال: کدام یک از کلمات ذیل اسم فعل مرتجل است؟

(۱) إِلَيْكَ

(۲) اضْرِبْ

(۳) هِيهَاتَ

(۴) عَلَيْكَ

پاسخ تشریحی:

گزینه صحیح: (۳) هِيهَاتَ

- **مرحله اول: تعریف اسم فعل مرتجل.** اسم فعل مرتجل کلمه‌ای است که از ابتدا در زبان عربی برای ایفای نقش اسم فعل وضع شده و از چیز دیگری (مانند جارومجرور یا ظرف) گرفته نشده است.
- **مرحله دوم: تحلیل گزینه‌ها.**
 - **گزینه ۱ (إِلَيْكَ):** این کلمه در اصل جار و مجرور («إِلَى» + «كَ») بوده و سپس به اسم فعل امر به معنی «إِبْتَعِدْ» (دور شو) یا «خُذْ» (بگیر) منقول شده است.
 - **گزینه ۲ (اضْرِبْ):** این کلمه یک فعل امر است و نه اسم فعل.
 - **گزینه ۳ (هِيهَاتَ):** این کلمه یک اسم فعل ماضی به معنی «بَعُدْ» (دور شد) است که از ابتدا برای همین منظور در زبان عربی به کار رفته و مرتجل می‌باشد.
 - **گزینه ۴ (عَلَيْكَ):** این کلمه نیز مانند گزینه ۱، در اصل جار و مجرور («عَلَى» + «كَ») بوده و به اسم فعل امر به معنی «الزَّمْ» (ملزم باش) منقول شده است.
- **نتیجه‌گیری:** تنها گزینه (۳) شرایط اسم فعل مرتجل را دارد.

۶. جمع‌بندی فصل

- افعال بر اساس حروف ریشه به **صحیح** (سالم، مهموز، مضاعف) و **معتل** (مثال، اجوف، ناقص، لفیف) تقسیم می‌شوند.
- **اعلال** (تسکین، قلب، حذف) تغییراتی است که مختص **افعال معتل** است و نباید با **ادغام** در افعال مضاعف اشتباه گرفته شود.
- فعل **مجهول** با حذف فاعل و جایگزینی مفعول به اول به عنوان **نائب فاعل** مرفوع ساخته می‌شود.
- **اسم فعل** کلمه‌ای مبنی و بدون صرف است که عمل فعل را انجام می‌دهد و به دو دسته **مرتجل** (اصلی) و **منقول** (از جارومجرور، ظرف یا مصدر) تقسیم می‌شود.
- **نون تأکید** (ثقیله و خفیفه) برای تأکید بر فعل مضارع و امر به کار می‌رود و در اعراب و ساختار فعل تغییراتی ایجاد می‌کند.

فصل سوم: صرف ۳ (مبحث اسم)

۱. مقدمه و مفاهیم بنیادی

شرح مفاهیم کلیدی:

فصل «صرف ۳» به بررسی جامع ساختار و انواع «اسم» در زبان عربی می‌پردازد. درک این مفاهیم برای ساخت واژگان جدید، فهم دقیق معانی و تحلیل صحیح جملات ضروری است.

- **مشتقات (Derivatives):** اسم‌هایی هستند که از ریشه فعل گرفته می‌شوند و معانی خاصی را بیان می‌کنند. مهم‌ترین مشتقات عبارتند از:

- **اسم فاعل:** بر انجام‌دهنده کار دلالت دارد (مانند: **کاتب، مکرّم**).
- **اسم مفعول:** بر کسی یا چیزی که کار بر او واقع شده، دلالت دارد (مانند: **مکتوب، مکرّم**).
- **صفت مشبّهه:** بر صفت ثابت و پایدار در موصوف دلالت دارد (مانند: **حسن، کریم**).
- **صیغه مبالغه:** بر بسیاری و شدت در انجام کار یا داشتن یک صفت دلالت دارد (مانند: **غفار، معطاء**).
- **اسم تفضیل:** برای مقایسه و بیان برتری به کار می‌رود (مانند: **اکبر، فضلی**).
- **اسم زمان و مکان:** بر زمان یا مکان وقوع فعل دلالت دارند (مانند: **مطلع، موعِد**).
- **اسم آلت:** بر ابزار انجام فعل دلالت دارد (مانند: **مفتاح**).
- **مصدر (Verbal Noun):** اسمی است که فقط بر وقوع یک رویداد، بدون اشاره به زمان، دلالت می‌کند و ریشه تمام مشتقات است (مانند: **کتابه**). انواع مختلفی مانند **مصدر میمی، مصدر مرة (بیان تعداد)، و مصدر نوعی (بیان چگونگی)** دارد.
- **تقسیمات اسم:**

- **عدد:** مفرد (یک)، مثنی (دو)، جمع (بیش از دو).
- **جنس:** مذکر و مؤنث.
- **شناسایی:** معرفه (شناس) و نکره (ناشناس).
- **ساختار:** **صحيح الآخر، مقصور** (مختوم به الف)، **منقوص** (مختوم به یاء ماقبل مکسور)، **ممدود** (مختوم به الف و همزه).
- **اعراب:** **منصرف** (معرب سه حرکتی که تنوین می‌پذیرد) و **غیر منصرف** (ممنوع از تنوین و کسره).

جایگاه و اهمیت: این فصل هسته اصلی واژه‌سازی و غنی‌سازی دایره لغات در زبان عربی است. تسلط بر اوزان مشتقات و انواع اسم، به داوطلب این امکان را می‌دهد که با دیدن یک ریشه، معانی متعددی را تولید یا درک کند. همچنین، شناخت اسم غیر منصرف و قواعد تثنیه و جمع، از پایه‌های اصلی اعراب‌گذاری و تحلیل نحوی به شمار می‌رود.

۲. تحلیل رویکرد آزمون در این مبحث

بررسی آزمون‌های کارشناسی ارشد نشان می‌دهد که طراحان سوال در مبحث اسم، بر توانایی‌های تحلیلی و کاربردی داوطلبان تمرکز دارند:

- **شناسایی و تمایز مشتقات:** بیشترین فراوانی سوالات به تشخیص نوع مشتق (اسم فاعل، صیغه مبالغه، اسم تفضیل و...) اختصاص دارد. این سوالات دانش پایه داوطلب در مورد اوزان صرفی را می‌سنجند.
- **قواعد خاص:** مباحثی مانند اسم غیر منصرف (**ممنوع الصرف**)، **تصغیر (Diminutive)** و نسبت (**Nisba**) به دلیل داشتن قواعد و استثنائات متعدد، همواره مورد توجه بوده‌اند. سوالات این بخش‌ها اغلب نیازمند تسلط بر جزئیات هستند.
- **تثنیه و جمع:** توانایی ساخت صحیح حالت مثنی و جمع از انواع اسم (مقصور، منقوص، ممدود) و همچنین شناخت جمع‌های مکسر (غیر استاندارد) به طور مداوم سنجیده می‌شود.
- **کاربرد اعداد:** سوالات مربوط به عدد و معدود، به ویژه تطابق جنسیت در اعداد مرکب (۱۹-۱۱) و تمییز اعداد، از بخش‌های چالش‌برانگیز و پرتکرار است.

نتیجه‌گیری رویکرد: آزمون در این فصل، صرفاً حافظه‌محور نیست. داوطلب باید بتواند قواعد را در کلمات جدید به کار ببرد، انواع اسم را از یکدیگر تمیز دهد و بر استثنائات و نکات دقیق صرفی مسلط باشد.